

Чумацька дитина

Петро Шкурат

Я так багато наслухався про діда Прокопа та його чумакування, що тільки й мріяв про те, щоб його побачити. Мені приобіцяли вдома, що коли матиму добре шкільне свідоцтво, то на вакації поїду в гості до діда.

Я так нетерпеливо чекав на кінець шкільного року, що кожного дня докучав мамі й сестрам своїми запитами.

— Чекай терпеливо! — відповідали вони. — Прийде час, то й поїдеш, а будеш докучати, то й зовсім не поїдеш!

"Треба мовчати й терпеливо чекати, а то справді передумують і змінять своє рішення!" — думав я.

Нарешті, надійшов, мабуть, найщасливіший день мого дитинства. З подорожнім квитком у кишені я стояв на покладі пароплава "Воевода" і вислухував останні поради від мами і сестер.

"Хоч би скоріше відчалював пароплав, а то чого доброго передумують і накажуть вертатися додому ..." — думав я.

На моє щастя, залунав третій гудок, і пароплав відчалив. Ще довго на покладі й на пристані махали хустинками на прощання. Ми виплили на середину Дніпра, і пристань сховалася за високими піщаними кучугурами.

Навколо було, мов у казці. Зустрічні пароплави віталися короткими гудками, немов старі знайомі; сюди й туди сновигали рибальські човни з напнутими вітрилами. Не встиг я ще надивитись і і намилюватись, як пароплав уже наблизився до Мишуриноного Рогу, де я мав висідати— Старий перевізник переправив мене на лівий берег Дніпра, до Переволочної, де на мене чекали коні. За годину ми вже були в Кишиньці, де проживав дід Прокіп.

Відпочивши з дороги, я з бабою пішов на баштан. Ще здалека я побачив курінь, критий соломною, а коло нього на лавці діда, дуже подібного до одного запорожця з картини "Запорожці пишуть лист до султана". Дід мав довгі сиві вуса й густі волохаті брови, за якими важко було доглянути, які в нього очі.

Побачивши мене, дід весело вигукнув:

— А, скубент приїхав! Тепер буде в мене помічник: а спатиму, а ти стерегтимеш баштан.

Я не міг второпати, чи дід правду каже, чи жартує.

— Та годі тобі! — сказала баба. — Краще поможи підігріти обід, бо хлопець певно зголоднів.

Дід розіклав вогонь, баба підігріла принесений обід, розстелила чисту білу ряднину, і ми сіли обідати. За обідом дід запитав, скільки мені років.

— Уже дванадцятий пішов, — відповів я.

— Як я був таким, то вже чумакував! — похвалився дід.

На згадку про чумакування баба змінилась на обличчі, немов би пригадала щось неприємне. Дід спохватився, зрозумівши, що сказав щось невлад, і теж збентежився. І мені стало ніяково, хоч я нічого не розумів і щойно пізніше довідався про трагічну подію, про яку баба і згадувати боялася.

Щоб розвеселити нас, дід вигукнув:

— Ось я принесу вам доброго кавуна і справжню королівську диню.

По обіді я несміливо запитав діда, чи можу залишитися на баштані.

— Таж тут немає ні подушки, ні чим накритися! — сказала баба.

— А хіба козаки спали на подушках? Найкраще спиться на кулаці, тоді й голова розумнішає. А на подушках ледащіє ... — приговорював дід.

— Та годі вже! — спинила баба. — Нехай хлопець лишається, а завтра я принесу, що потрібно.

Трохи відпочивши, баба забрала порожні глечики й пішла додому. Сонце збиралося на відпочинок, і непомітно надходив вечір, повний невимовного чару. Дорогою і стежками з гейканням гнали пастухи худобу, верталися з поля люди. Повітря сповняли перегуки та веселий гомін. Ми з дідом і псом Циганом обійшли весь баштан. Треба було стерегти кавуни, щоб до них не підкрався хтось чужий.

Удень ми порядкували: зривали та сушили тикви, шукали стиглих кавунів і динь та складали їх у холодку коло куреня. По денній роботі дід варив куліш, ми смачно його їли, а потім лягали на траві й слухали соловейків, що тьохкали в недалекій діброві. В селі зринала хорова пісня, спочатку стиха, а потім щораз голосніше.

Коли дід був у доброму настрої, то оповідав мені про бувальщину. Для мене це були перші незабутні лекції. Особливо багато знав дід про гетьмана Мазепу, козаків і про боротьбу з москалями. Оповідав, як Мазепа ночував у Кишиньці, як на Городищі під Кишинькою відбувся останній бій запорожців з москалями і як багато шведів, хворих і ранених, розійшлися по селах, де знайшли серед наших людей притулок. Іноді сиділи ми біля куреня ДО пізньої ночі, і щойно, коли в селі вибивали дванадцяту годину, йшли спати.

Одного вечора я несміливо запитав діда:

— Чи справді ви чумакували, коли вам було одинадцять років?

— Дід трохи задумався, ніби щось пригадуючи, і почав розказувати.

***

"Мої дід і батько чумакували. Від них я наслухався стільки оповідань про різні чумацькі пригоди, що й сам забажав поїхати у дорогу. Тоді ще не було залізниць, і чумаки їздили возами то в Крим по сіль, то над Озівське море по рибу.

У нашому селі було ще кілька чумацьких родин. їздили завжди валкою, найменше десять або дванадцять возів. Часто до нас приєднувалися чумаки з Царичанки. В Маріюпіль над Озівським морем везли пшеницю, а звідтам привозили тараню, чабака тощо.

Виїздили по Велйкодніх святах, коли ще не було спеки. Дорога тривала щонайменше чотири-п'ять тижнів. Перед виїздом у дорогу панотець відправляв

молебень, кропив свяченою водою чумаків, вози й волів. По молебні відбувався на майдані спільний обід.

Чумацьке життя гарне, хоч і небезпечне. Я довго просив батька, щоб узяв мене з собою, і врешті він погодився.

По Провідній неділі прибуло з Царичанки п'ять возів. У Кишиньці приєдналися до них сім возів, і валка була готова до дороги. Зранку великий майдан коло церкви вщерть заповнився людьми з Кишиньки й сусідніх сіл. Після молебню та спільного обіду валка вирушила в дорогу. На передньому возі їхав отаман, на останньому заступник отамана і господар. На цьому возі їхав і я-

Надвечір ми прибули в Китайгород над річкою Ореллю. Тут переночували, а вранці переїхали вбрід неглибоку воду і степовою дорогою рушили на Петриківку. Навколо степ, безмежний, мов море. Ген далеко попереду я завжди бачив ніби річку. Я запитав батька, що то за річка, але він сказав, що то омана, що тут немає жадної річки.

Риплять вози, ковані залізом, мотають головами круторогі воли. Повільно коло возів ступають чумаки. В кожного за плечима рушниця. У степу треба бути чуйним і готовим на всяку небезпеку. У ті часи на запорізькі землі посунули різні непевні люди — греки, серби, вірмени, цигани, москалі. Шукаючи легкого хліба, вони не раз ставали злодіями й розбишаками.

На п'ятий день подорожі ми дісталися до Катеринослава, а по двох тижнях були вже в Маріюполі. Пшеницю продали багатому купцеві-грекові, трохи відпочили й купались у морі. Мені дуже подобалося море, коли воно спокійне. Коли ж бувало зривався вітер і починали гуляти гори-хвилі, тоді море ставало страшним, непривітним.

У Маріюполі накупили ми гостинців і, навантаживши вози золотавою сушеною таранею, рушили в поворотну дорогу. Тепер мандрівка була куди важча. Сонце припікало, і ми їхали здебільша вночі, а вдень відпочивали коло будь-якої напіввисохлої степової річки. Мені дуже подобалося, коли в степу під зоряним небом чумаки розкладали багаття і варили вечерю. Коло возів безупинно держали вони варту.

Одного ранку вирушили ми в дорогу. Отаман хотів ще за дня minuti Гадючу балку, бо там, у густих очеретах, іноді засідали розбійники. Ось уже засіріли очерети. І раптом пролунав несамопитий свист, і все замовкло. Лише стиха шумів очерет і десь ледве чути квила пташка.

— Що це може бути ? — міркували чумаки. — Треба піти й подивитись, може яке лихо трапилось?

Отаман з двома чумаками пішов у гущавину очерету. За мить вони вернулись; на руках несли непритомну жінку і дівчину восьми-дев'яти років. Вона плакала і кричала: "Мамо, я боюсь!" На запити, що сталося, дівчина нічого не відповідала, лише, притулившись до матері, безупинно ридала.

— Хлопці, — гукнув отаман, — не гаймось, рушаймо в дорогу! Жінку й дівчину примістіть на останньому возі. На вечерю будемо у Варварівці, а там подумаємо, що з ними далі робити.

Пізніше ми довідалися, що дівчина Орися не мала тата. Жила вона з матір'ю в

Маріюполі, у татого брата.

— У дядька було нам дуже добре, — розказувала дівчина, — але мама не любила моря, бо воно забрало нам тата. Вона хотіла додому в свою Чаплинку. Дядько дав мамі грошей на дорогу, накупив гостинців, і ми пішли. Траплялось, що по дорозі нас трохи підвозили, але переважно ми мандрували пішки. Коли ми дійшли до Гадючої балки, хтось свиснув так страшно, що ми з мамою завмерли. З очеретів вийшли два бородаті розбійники і забрали в мамі гроші та клунки з одягом. Мама почала просити, щоб не грабували, і тоді один із розбійників з усієї сили вдарив її. На той час над'їхала ваша валка, і вони затягнули нас в очерет.

Чумаки довели жінку до Катеринослава і примістили її в шпиталі. Лікарі відразу сказали, що немає жадної надії на вилікування жінки, бо години її життя вже пораховані. І справді, ще того самого вечора вона померла.

Орисі нічого не сказали про смерть матері, але всі чумаки зажурилися її долею. Журився і я. Думав, що було б добре, якби батько взяв її до нашої хати. Я згадав про це батькові. Він уважно вислухав і сказав:

— Це ти, сину, добре придумав. Візьмемо Орисю до себе.

Батько сказав про це й отаманові, і чумаки повеселішали.

— Це ж наша, чумацька дитина і шкода було б віддавати її в чужі руки. Ми тепер усі, мов її хресні батьки.

Орисю потішали, що, мовляв, поїдемо до нас, а коли мама видужає, то також приїде. Дівчинка вже не плакала, але в її карих очах завжди чаївся смуток. Коли ж хтось із чумаків бувало ненароком свисне, то вона, мов пташка, тремтіла з переляку.

Без пригод прибули ми в Кишиньку і привезли до хати... сестричку. Мама раділа, що матиме дівчинку, і увесь час була для неї найсердечнішою матір'ю. Не тільки чумаки, а й усе село любило її за милу вдачу, особливо за її спів. Співала вона багато різних, здебільша сумних, пісень.

Минав час, я перестав смикати її за косичку. Орісі пішов уже сімнадцятий рік. Вона була гарної вроди, тож почали заглядати до нас старости не тільки з Кишиньки, а й з сусідніх сіл. Відмовляючи всім їм, Орися тулилася до прибраної матері й казала:

— Я вас, матусю, ніколи не покину!

По цих словах дід замовк і задумався. Мені дуже кортіло знати, що далі було з Орисею, і я запитав:

— А що сталося з Орисею?

— Що сталося? Сталося те, що з усіма дівчатами: одружилась і є тепер твоєю бабою.

Пояснення

Чумаки — то були в давнину (17-19 століття) українські селяни, що займалися також торгівлею. Коли в Україні не було залізниць, чумаки возили на Крим, на Дін і на Озівське море сільсько-господарські продукти, а звідти привозили сіль, сушену рибу,

тощо.

Второпати — зрозуміти

Кучугура — купа піску, або снігу, горбок

Квилити — плакати, видавати жалісні звуки

Куліш — рідко зварена каша

Ряднина, рядно — грубе полотно

Скубент — перекручене слово студент

Тиква — гарбуз, також посуд на воду

Тараня, чабак — назви двох родів риби